

SKLENÉ KORÁLIKY Z VČASNOSTREDOVEKÉHO POHREBISKA V DOLNÍCH VĚSTONICIACH

Danica Staššiková-Štukovská
Šimon Ungerman

Na známom včasnostredovekom pohrebisku v Dolných Věstoniciach-Na pískách (koniec 8. storočia až polovica 11. storočia) tvorili sklené koráliky značnú časť ozdôb z detských a ženských hrobov. Koráliky môžeme rozdeliť do niekoľkých typov, z ktorých sú v predkladanej práci analyzované nasledujúce: olivovité hladké, olivovité pozdĺžne členené, koráliky v tvare melónového zrnka, priečne členené, drobné, malé a viacfarebné. Niektoré z týchto typov sú pre pohrebisko veľmi charakteristické a vyskytujú sa tu omnoho častejšie ako na iných súdobých pohrebiskách, iné typy – bežne známe z iných lokalít – sú tu naopak zastúpené relatívne málo. Vedľa týchto otázok je venovaná pozornosť aj technológii výroby jednotlivých typov korálikov a otázke pôvodu a miestnej výroby.

Sklo – korálik – pohrebisko – včasný stredovek

Spolupráca autorov príspevku na spracovaní sklených korálikov z pohrebiska v Dolných Věstoniciach v trati „Na pískách“ vznikla ako účelové prepojenie novšieho komplexného spracovania lokality realizovaného na Morave a slovenského dlhodobého projektu tematicky zameraného na sklené koráliky z včasnostredovekých pohrebísk strednej Európy. Pozornosť tejto štúdie sa zameriava na rámcové spresnenie dosiaľ známych poznatkov o kvantite a kvalite týchto náleзов na pohrebisku v Dolných Věstoniciach v kontexte kultúrne a časovo blízkych včasnostredovekých pohrebísk vrátane lokalít severozápadnej časti avarského kaganátu. Podrobnejšie vyhodnotenie sklených korálikov z pohrebiska v Dolných Věstoniciach sa pripravuje na inom mieste.

Úvodom treba tiež poznamenať, že autorská dvojica je národnou príslušnosťou česko-slovenská, čo viedlo k bezproblémovej dohode o spoločnom jazyku tejto štúdie a k poznaniu, že preklad blízkeho jazyka do iného blízkeho jazyka v písomnej forme nie je jednoduchý. Ako príklad možno poukázať na výraz „perla“, ktorý sa v českom jazyku používa na označenie toho, čo seriózne slovenské výkladové slovníky označujú ako „korálik“, kým termín „perla“ je v slovenčine výraz označujúci produkt morského alebo riečného živočícha. „Korálik“ v slovenskom jazyku môže byť zhotovený z kameňa, skla, kovu, kosti, keramiky, mušle, plastu alebo korálu. V českom jazyku z uvedených materiálov môže byť zhotovená i perla. Podobné významové posuny sú v oboch jazykoch početné, ale pre dorozumenie Slovákov a Čechov irelevantné, preto nepredpokladáme, že im treba venovať pozornosť a príspevok doplniť českým – alebo v prípade opačného poradia jazyka – slovenským prekladom.

NÁLEZOVÉ OKOLNOSTI SKLENÝCH KORÁLIKOV V DOLNÍCH VĚSTONICIACH

Podrobnejšie informácie k pohrebisku z pohľadu súčasného stavu spracovania boli nedávno publikované (Ungerman 2005),

preto uvedieme len nutné údaje k téme príspevku. Pohrebisko v Dolných Věstoniciach skúmali v rokoch 1946–1959 pracovníci Archeologického ústavu v Brne pod vedením J. Poulika. Bolo tu preskúmaných celkom 1299 včasnostredovekých hrobov, v ktorých bolo pochovaných asi 1355 jedincov. Ďalšie desiatky až stovky hrobov tu boli zničené v 20.–40. rokoch 20. storočia. Pohrebisko je datované zhruba od konca 8. storočia do polovice 11. storočia, pričom veľkomoravské a povelkomoravské hroby početne prevažujú.

V 108 hroboch sa našlo celkom 561 sklených korálikov, z ktorých je 84 kusov v súčasnosti nezvestných. V hroboch sa nachádzali v rôznom počte od 1 po 41 kusov. Ide o jednotlivé hroby detí a pravdepodobne žien, v zriedkavých prípadoch sú v hrobe 2 kostry, pri ktorých sa našli tiež sklené koráliky (napríklad hrob 321/48, kde pri oboch kostrách bolo po 6 korálikov zo skla). Pre úplnosť treba dodať, že sklené artefakty boli vo výbave hrobov tiež relatívne časté i v podobe gombíkov, ktoré sa našli v 48 hroboch v počte 83 kusov, sporadicky sa vyskytli tiež i antikvované fragmenty laténskych sklených náramkov a úlomky antických sklených nádob sekundárne použité ako korálik alebo prívesok v šnúre náhrdelníkov (Ungerman v tlači). Väčšina sklených korálikov tvorila súčasť náhrdelníkov nosených na krku, takže sa v hroboch nachádzajú v oblasti hlavy, krku a hrudníka. Len v prípade detského hrobu 284/55 a hrobu dospeléj ženy 531/55 jeden korálik mohol byť pôvodne v dlani.

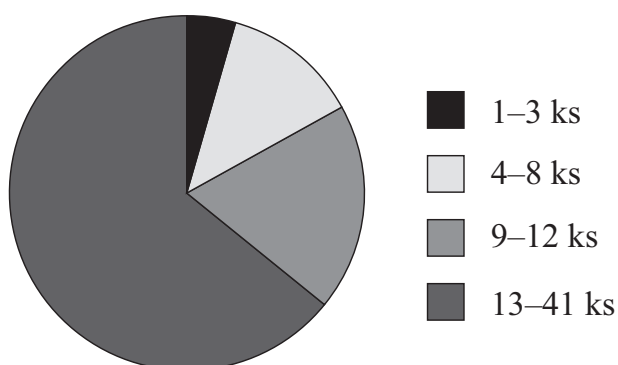
NÁLEZOVÁ SITUÁCIA V KONTEXTE VČASNOSTREDOVEKÝCH LOKALÍT

Ako sme spomenuli, v slovenskom dlhodobom projekte sa zaoberáme archeologickými nálezmi a nálezovými situáciami sklených korálikov z výbavy hrobov zo 7.–11. storočia. V tomto príspevku niektoré predbežné a nepublikované výsledky spomínaného projektu využívame, najmä pri porovnávaní výsledkov analýz sklených korálikov z Dolných Věstoníc v širších kontextoch včasnostredovekých lokalít.¹

Na porovnanie výskytu hrobov s korálikmi medzi jednotlivými lokalitami pred číselným uprednostňujeme percentuálny

¹ V príspevku ide konkrétne o nálezy z pohrebísk Borovce, Dubovany, Čakajovce, Skalica, Veľký Grob, Nitra – Pod Zoborom, Pitten, Auhoř, Gusen, Krungl, Trnovec nad Váhom, Staré Město-Na valách, Uherské Hradiště-Horní Kotvice, Uherské Hradiště-Sady, Břeclav-Pohansko – velmožský dvorec, Mikulčice – 6. kostol, Mikulčice – Klášteřisko, Mikulčice – Žabník, Bratislava – hrad, Bratislava – Devín, Nitra – Lupka, Skalica, Dolný Peter II, Devínska Nová Ves, Bodza – Holiare, Nové Zámky, Bratislava – Záhorská Bystrica, Prša, Želovce a Štúrovo. Údaje o korálikoch z týchto lokalít sú aktuálne, získané štúdiom vlastných nálezov v depozitároch. To je dôvod, ako i rozsah predkladaného príspevku, pre ktorý neuvádzame ku každému nálezisku literatúru.

Dolní Věstonice – počet koráliků v hrobech

Graf 1. Grafické znázornenie počtu korálikov v hrobech v Dolních Věstoniciach.

Diagramm 1. Graphische Darstellung der jeweiligen Perlenanzahl in den Gräbern in Dolní Věstonice.

výpočet, ktorý vzhľadom na rôzny počet preskúmaných hrobov na pohrebiskách objektívnejšie ukazuje nálezovú situáciu artefaktov. Percentuálny podiel hrobov s korálikmi je vypočítaný z celkového počtu preskúmaných hrobov na pohrebisku, v Dolních Věstoniciach je to z 1299 systematicky preskúmaných včasnostredovekých hrobov len necelých 8 %. Na porovnanie sme vyhodnotili podobným spôsobom 23 pohrebísk s horizontmi 9. a 10. storočia (tabela 1) a 7 pohrebísk avarského kaganátu zo 7.–8. storočia (tabela 2). Z týchto údajov vyplýva, že percentuálne zastúpenie preskúmaných hrobov s korálikmi na včasnostredovekých pohrebiskách v širšej oblasti okolo toku stredného Dunaja sa pohybuje od 0,5 % po 16 %, pričom 8 % nie je na lokalitách výnimočnou situáciou. Napr. 6,25–8 % hrobov s korálikmi (nepublikované výsledky z projektu autorky; orientačne tab. 1) bolo na pohrebiskách Uherské Hradiště-Horní Kotvice, Trnovec nad Váhom, Gusen, Krungl a Dolný Peter. Tento údaj je skreslený skutočnosťou, že berieme do úvahy všetky hroby bez rozdielu veku a pohlavia, hoci koráliky sa na analyzovaných včasnostredovekých pohrebiskách vyskytujú obvykle len v hrobech žien a detí. Ak však nemáme k dispozícii vždy spoľahlivé antropologické údaje o pohlaviach, musíme pracovať s týmto skreslením. Treba však poznamenať, že takto získaný údaj o percentuálnom zastúpení hrobov so sklenenými korálikmi na pohrebisku treba považovať za orientačný, vhodný pre všeobecnú charakteristiku o frekvencii kategórií nálezov na lokalite. Zovšeobecniť tento údaj pre úvahy sociálneho charakteru o bohatosti a chudobe pochovanej populácie, najmä pre pohrebiská využívané v dlhšom časovom úseku (napríklad 8.–11. storočie), môže byť skresľujúce, nakoľko hroby s korálikmi nemusia byť vo všetkých horizontoch rovnako početné. Poukázali sme na túto skutočnosť pri analýze nálezov v Borovciach (8.–12. storočie), kde hroby z 11. storočia sklenené koráliky neobsahovali, a rozdiely v počte hrobov s korálikmi sa prejavovali tiež v horizontoch 9. a 10. storočia (*Staššiková-Štukovská – Pliško 1997*, 260, Tab. 2). Dôvody absencie alebo prítomnosti či „bohatosti“ sklenených korálikov v hrobe nemusia

súvisieť so sociálnou situáciou, môžu byť spojené so zvykmi, ktoré sa môžu meniť nielen v priestore, ale i v čase.

K štúdiu pohrebných zvyklostí o niečo obsažnejšou informáciou je údaj o počte korálikov v jednotlivých hrobech. Nájdených 561 kusov v Dolních Věstoniciach pochádza zo 108 hrobov, čo naznačuje relatívne nízku početnosť korálikov vo výbave konkrétnych hrobov, čo potvrdzuje i detailnejšia analýza (graf 1). Ak budeme pracovne zjednodušene považovať za náhrdelník zo sklenených korálikov počet, ktorý navlečený na šnúru predstavuje dĺžku minimálne 11,5 cm a viac, tak v Dolních Věstoniciach iba necelých 10 % hrobov s korálikmi spĺňa toto kritérium a 90 % hrobov malo vo výbave pochovaných len jednotlivé sklenené koráliky (cca 1–10 ks). Podobná nálezová situácia je na pohrebisku v Uherskom Hradišti-Horní Kotvice, kde z 19 hrobov so sklenenými korálikmi len jeden obsahoval náhrdelník, alebo na pohrebisku z obdobia avarského kaganátu v Devínskej Novej Vsi, kde z 25 hrobov s korálikmi len 3 boli s náhrdelníkmi. Túto nálezovú situáciu by nebolo správne sociálne pripísať len tzv. vidieckym pohrebiskám, pretože napríklad v Borovciach je skoro 70 % náhrdelníkov s obsahom niekoľko desiatok korálikov a jeden korálik v hrobe je skôr ojedinelý nález, podobná situácia je tiež napríklad v Čakajovciach, kde náhrdelníky sú vo viac ako v 72 % hrobov s korálikmi a jednotlivé koráliky vo výbave sú zriedkavé. Podobné rozdiely pozorujeme i vo výbave hrobov sklenenými korálikmi na pohrebiskách okolo veľkomoravských kostolov v Mikulčiciach, Uherskom Hradišti-Sadoch, Starom Měště-Na valách, Břeclavi-Pohansku, Bratislave-hrad, kde sa koráliky nachádzajú od 0,5 % (kostol č. 6 v Mikulčiciach) po 3,5 % v Starom Měště-Na valách. Náhrdelník mohol obsahovať 2 sklenené koráliky, napr. hrob 19 pri kostole 6 v Mikulčiciach (*Profantová 2003*, 84–85), 83 ks sklenených korálikov v hrobe 394 v Břeclavi – Pohansku, poloha veľmožský dvorec (*Kalousek 1971*, 211), 113 ks v hrobe 209/59 v Uherskom Hradišti-Sadoch (*Galuška 1996*, 102) alebo 813 korálikov v náhrdelníku z hrobu 232/51 zo Starého Města-Na valách (*Hrubý 1955*, 526). Ak zhrnieme tieto údaje, tak možno konštatovať, že vo výbave hrobov včasnostredovekých pohrebísk sklenenými korálikmi sa prejavujú rozdiely v počte korálikov v náhrdelníku (od 1 po niekoľko desiatok alebo stoviek kusov), ako i v počte hrobov s týmto nálezom (od 0,5 % po 13 % z počtu preskúmaných hrobov). Uvedená situácia je rovnaká na pohrebiskách avarského kaganátu alebo veľkomoravských pohrebiskách pri kostoloch či vidieckych pohrebiskách. V tomto kontexte vysoký počet hrobov zistený v Dolních Věstoniciach (50 %), kde sa sklenený korálik vyskytoval v počte 1–3 ks, možno považovať v prostredí slovanských lokalít Slovenska a Moravy za určité špecifikum, ktorého dôvod nám ešte nie je celkom jasný. Za pravdepodobné vysvetlenie rozdielného počtu korálikov v hrobech je možné považovať názor vyslovený posledne Z. Klanicom, ktorý v súvislosti so spracovaním pohrebísk v Nechvalíne a Prušánkach rozdiely v počte korálikov pripisuje pohrebným zvyklostiam alebo spôsobu nosenia náhrdelníkov zo sklenených korálikov (*Klanica 2006a*, 105). Stav výskumu a spracovania dovoľuje dodať, že tieto zvyky sa mohli prejavovať nielen geograficky, ale aj časovo. K otázke počtu korálikov v hrobech je potrebné tiež pripomenúť, že zistený počet korálikov v hrobech nemusí zodpovedať pôvodnému počtu korálikov. Dôvody sú rôzne. Sklenené koráliky podliehajú korózii a rozpadajú sa rýchlejšie ako masívnejšie artefakty a v rámci postdepozíčných procesov

hroby s kor.	Poč. pohrebísk
15–16%	4
11–13%	4
6,25–8%	6
2–4%	8
0,50%	1

Tabela 1. Percentuálny podiel hrobov s korálikmi na pohrebiskách 9.–10. storočia.

Tabelle 1. Prozentualer Anteil der Gräber mit Perlen in Gräberfeldern des 9.–10. Jhdts.

hroby s kor.	Poč. pohrebísk
11,3–14%	3
9%	2
3%	2

Tabela 2. Percentuálny podiel hrobov s korálikmi na pohrebiskách avarského kaganátu (7.–8. storočie).

Tabelle 2. Prozentualer Anteil der Gräber mit Perlen in Gräberfeldern des awarischen Khaganats (7.–8. Jhd.).

môžu byť tiež výraznejšie prehliadané archeológmi pri vyberaní nálezov, najmä s ohľadom na skutočnosť, že nie je zvykom na precíznejší terénny výskum využívať detektor na vyhľadanie skla v tej miere, ako je to pri artefaktoch z kovov. O starších výskumoch ani nehovoriac. Nedokážeme exaktnejšie odhadnúť, do akej miery tieto faktory ovplyvňujú pôvodný počet sklenených korálikov oproti počtu zistenému v konkrétnom hrobe, preto pracujeme so zistenými počtami ako východzím, ale relatívnym údajom. Pri interpretáciách príčin malého počtu korálikov vo výbave je však potrebné vždy upozorniť aj na možný vplyv postdepozíčných faktorov. V súvislosti s malým počtom korálikov zo skla v hroboch pohrebiska v Dolných Věstoniciach nemožno tiež úplne vylúčiť dekompozičné procesy, a to hlavne rozpad korálikov. Z techník formovania tu prevládalo navíjanie skla na kovovú trubičku, technologicky nie celkom optimálne zvládnuté, čo pri dekompozičných procesoch viedlo rýchlejšie k rozpadu korálikov ako u typov bez kovovej trubičky.

TYPY SKLENÝCH KORÁLIKOV

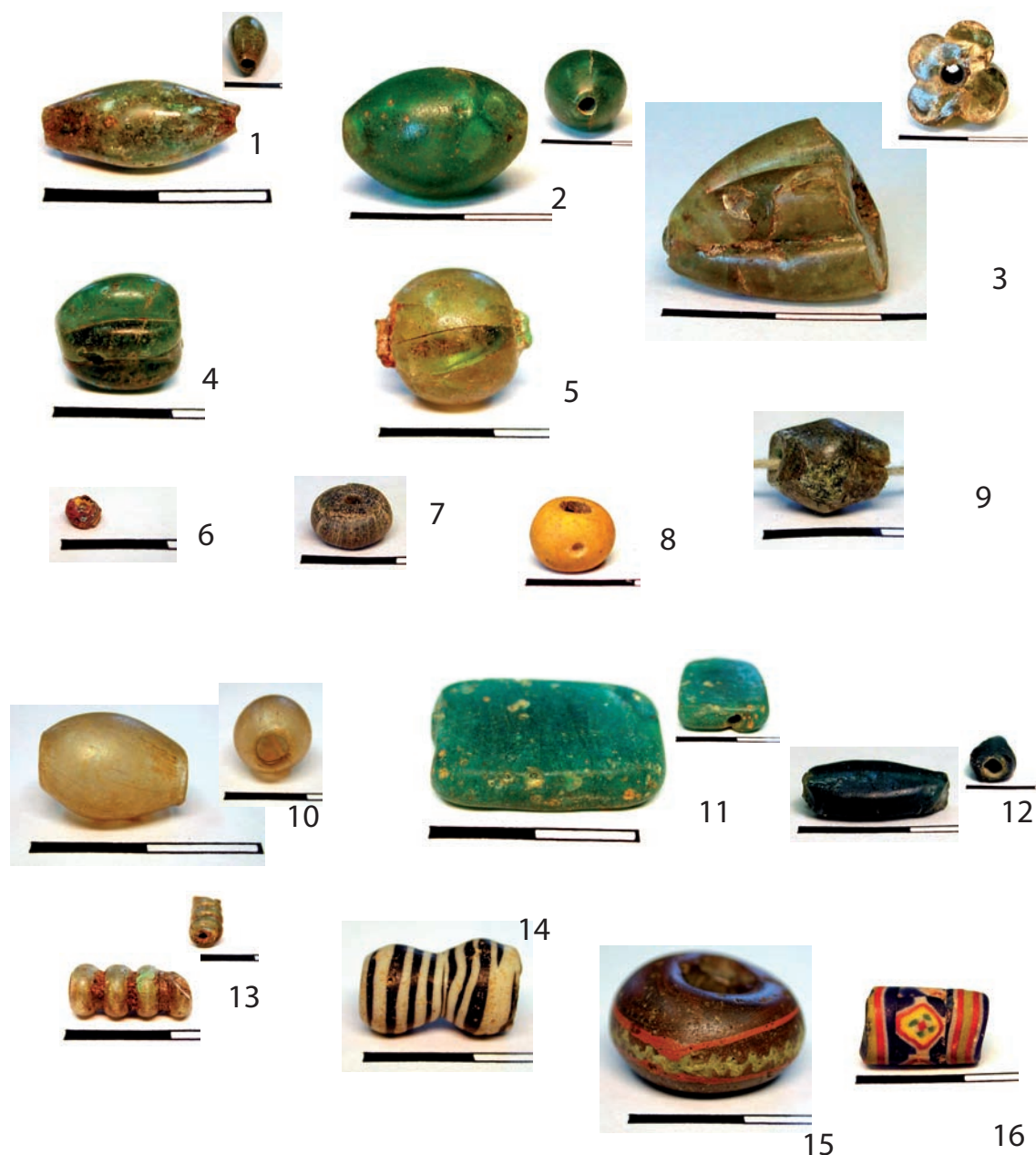
Z pohľadu morfológie sa na pohrebisku v Dolných Věstoniciach nachádzajú v rôznom počte prakticky všetky tvary korálikov (obr. 1), ktoré sú bežne známe na iných včasnostredovekých lokalitách. Ďalej budeme používať slovné označenia z terminológie sklenených korálikov, ktoré pre 9.–10. storočie upevnili klasifikácie J. Poulíka (1948, 56–65), V. Hrubého (1955, 246–261), upresnenia B. Dostála (1966, 45–54), Z. Krumphanzlovej (1965) a pre 7.–8. storočie Z. Čilinskej (1966, 158–161). Treba však poznamenať, že tieto klasifikácie už nezodpovedajú súčasným kritériám pre klasifikáciu korálikov zo skla. Veľmi zosťručené vyjadrené, nezohľadňujú všetky špecifika morfológie, ktoré je potrebné pri dnešných klasifikáciách skla brať do úva-

hy. Nie je tu miesto na podrobnejšiu kritiku týchto klasifikácií, preto nebudeme túto tému ďalej vyčerpávať. Nemáme zatiaľ zverejnenú novšiu klasifikáciu, ktorá by bola všeobecne prijatá, domnievame sa však, že i keď novšie typológie budú zverejnené, v archeológii ešte dlho budeme používať staršie slovné označenia, ktoré sa v odbornej literatúre takpovediac vžili. V tomto príspevku špecifikujeme obsah jednotlivých názvov sklenených korálikov podľa nálezov v Dolných Věstoniciach. Pozornosť sa venuje výberu typov.

OLIVOVITÉ HLADKÉ A OLIVOVITÉ POZDĹŽNE ČLENENÉ KORÁLIKY

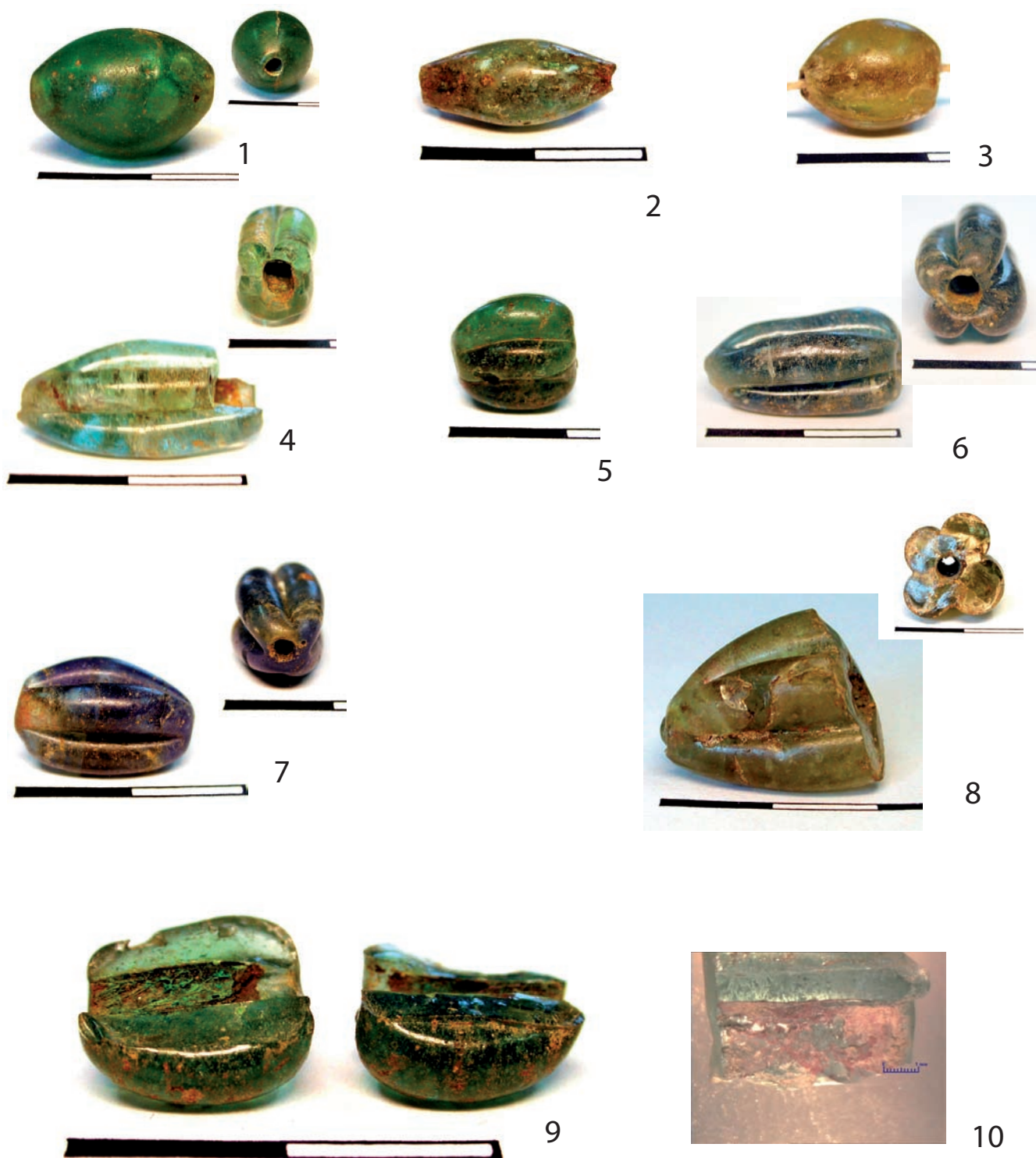
Z dôvodu terminologických nejednotností najmä medzi nemeckou a českou odbornou literatúrou je nutné venovať niekoľko slov názvu „olivovitý“ pertraktovaného typu korálikov. Vo včasnostredovekých nálezoch sklenených korálikov najmä na území dnešných Čech patria počtom k najvýraznejším nálezom, početné sú tiež na pohrebiskách hornofalckých, na Morave, v menšej miere sa vyskytujú v hroboch i sídliskových nálezoch na Slovensku, Sasku, Durýnsku, Brandenbursku a v poľskom Sliezske. Sú predmetom relatívne častého publikovania, autori na ich označenie (najmä slovansky hovoriacich krajín) používajú podobné, ale v detailoch rôzne termíny, posledne ich zhrnula M. Dekówna (2004, 57). V Čechách sa najčastejšie používa výraz „olivovitá perla“ vo význame pozdĺžne členeného koráliku elipsoidného tvaru (obr. 2: 4) a „soudkovitá perla“ (obr. 2: 1) pre korálik hladký elipsoidný (posledne Černá a kol. 2005, 333–334, obr. 6: 26–28, 31–38). Hladké typy v českej literatúre nazývané „súdkovité“ sa v odbornej literatúre písanej po nemecky nazývajú „olivenförmige“ a české „olivovité“ sa v nemeckej odbornej literatúre nazývajú „olivenförmige, mehrfach gefaltete Perle“ (napr. Stroh 1954, 35; Schwarz 1984, 33). Pri zavádzaní termínov považujem za dôležité hľadať cestu terminologického ujasnenia v duchu logiky klasifikácie, hlavne kvôli prekladom napríklad do nemčiny alebo angličtiny. Pravda, iba v tom prípade, ak sa chceme vyhnúť zdĺhavým vysvetleniam, že „olivenförmig“ je vlastne „barelförmig“ a „olivenförmig“ je vlastne „olivenförmig, mehrfach gefaltete Perle“ a neobhájiteľnému vysvetleniu, že „olivová perla“ je český pôvodný termín pre viacnásobne pozdĺžne členený korálik olivového tvaru (viac k téme Staššiková-Štukovská-Ungerman, v tlači). Nevylučujem, že termínu „olivovitý“ ako (sice nelogického, ale v Českej republike obľúbeného) synonyma pre vlastné nálezy pozdĺžne členených elipsoidných korálikov sa odborná verejnosť nevzdá, ale bude musieť vyprecizovať obsah, genézu a kultúrne vzťahy týchto nálezov v čase a priestore a dosiahnuť medzinárodne jednotné používanie. Tieto kroky sú však hudbou budúcnosti, a preto v tomto príspevku používame termín v pôvodnom význame a v duchu logiky klasifikácie:² „olivovitý – hladký“ pre jednoduchý tvar (obr. 2: 1) a „olivovitý – pozdĺžne členený“ pre tvar viacnásobne pozdĺžne členený (obr. 2: 4). Oba typy sa všeobecne v stredoeurópskej odbornej literatúre považujú za blízke, pravdepodobne pre na pohľad identický materiál, ktorým je priehľadné dobre utavené sklo, charakteristický pozdĺžny tvar a častý výskyt v spoločných celkoch. Z pohľadu techniky

2 Predpokladám, že pôvodne vznikol ako názov odvodený z podoby s plodom olivy zelenej, ktorej sa hladké tvary skutočne podobajú.

Obr. 1 – Typy korálikov v Dolních Věstoniciach – výber. Koráliky zhotovené natáčaním skleného vlákna okolo kovovej trubičky alebo nástroja tzv. olivovitité – 1 hrob 321/48; 2 hrob 315/48; koráliky zhotovené navíjaním skleného vlákna okolo kovovej trubičky a formované nástrojom tzv. olivovitité pozdĺžne členené – 3 hrob 225/47, 4 hrob 328/48; 5 korálik zhotovený navíjaním skleného vlákna okolo trubičky guľovitého tvaru – hrob 387/48; 6 korálik zhotovený ťahaním skleného vlákna a sekaním, jednoduchý – hrob 263/47; 7 korálik zhotovený kvapnutím skleného vlákna a prepichnutím opakového skla – hrob 339/48; 8 korálik zhotovený navíjaním a vo forme, tvar dvojkónický – hrob 74/76; 9 korálik zhotovený jednoduchým zvinutím – hrob 196/46; 10 korálik zhotovený fúkaním – hrob 185/46; 11 korálik kvadratického tvaru, zhotovený vo forme – hrob 413/49; 12 korálik zhotovený navíjaním skleného vlákna okolo kovovej trubičky a stlačením (tzv. Melonenkernperle) hrob 579/56; 13 priečne členený korálik zhotovený ťahaním a formovaním vo forme – hrob 308/48; 14 korálik zhotovený navíjaním skleného vlákna, zlepením a ovinutím skleným vláknom inej farby – hrob 263/47; 15 korálik zhotovený zvinutím a zdobený vtavenou inofarebnou sklenou vlnkou a maľovanými obežnými líniami – hrob 105/46; 16 korálik millefiorový – hrob 61/46. Foto Š. Ungerman.

Abb. 1 – Perlentypen in Dolní Věstonice – Auswahl. Durch Wickeln des Glasfadens um ein Metallröhrchen oder ein Werkzeug hergestellte sog. olivenförmige Perlen – 1 Grab 321/48; 2 Grab 315/48; durch Wickeln des Glasfadens um ein Metallröhrchen und mit einem Werkzeug geformte sog. olivenförmige, mehrfach gefaltete Perlen – 3 Grab 225/47, 4 Grab 328/48; 5 durch Wickeln des Glasfadens um ein Metallröhrchen hergestellte schneeballförmige Perle – Grab 387/48; 6 durch einfache Wicklung hergestellte Perle – Grab 196/46; 7 durch Ziehen des Glasfadens und Schneiden hergestellte Perle, einfach – Grab 263/47; 8 durch Tropfen des Glasfadens und Durchstoßen von opakem Glas hergestellte Perle – Grab 339/48; 9 durch Wickeln und in einer Form hergestellte Perle, doppelkónisch – Grab 74/76; 10 durch Blasen hergestellte Perle – Grab 185/46; 11 quadratische, in einer Form hergestellte Perle – Grab 413/49; 12 durch Wickeln des Glasfadens um ein Metallröhrchen und durch Pressen hergestellte Perle (sog. Melonenkernperle) Grab 579/56; 13 segmentierte, durch Ziehen hergestellte und in einer Form geformte Perle – Grab 308/48; 14 durch Aufwickeln des Glasfadens, Zusammenkleben und Umwickeln mit einem Glasfaden anderer Farbe hergestellte Perle – Grab 263/47; 15 durch Wickeln hergestellte Perle, die durch Einschmelzen eines andersfarbigen Glasfadens und Bemalung mit umlaufenden Linien verziert wurde – Grab 105/46; 16 Millefioriperle – Grab 61/46. Foto Š. Ungerman.

Obr. 2: Dolní Věstonice, korálíky olivovité (1–3) a olivovité pozdĺžne členené (4–9) – výber. 1 – hrob 315/48; 2 – hrob 321/48, 3 – hrob 74/46; 4, 6 – hrob 451/49; 5, 7, 9 – hrob 328/48; 8 – hrob 225/47; 10 – pohľad na vnútornú stranu otvoru korálíka olivovitého z hrobu 315/48 s charakteristickou rubínovou červeňou ako pozostatku po kontakte horúceho skla s kovom. Foto Š. Ungerman, D. Staššiková-Štukovská.

Abb. 2: Dolní Věstonice, olivenförmige (1–3) und olivenförmige, mehrfach gefaltete Perlen (4–9) – Auswahl. 1 – Grab 315/48; 2 – Grab 321/48, 3 – Grab 74/46; 4, 6 – Grab 451/49; 5, 7, 9 – Grab 328/48; 8 – Grab 225/47; 10 – Ansicht der Innenseite der Öffnung einer olivenförmigen Perle aus Grab 315/48 mit charakteristischer rubinroter Farbe als Folge des Kontaktes von heißem Glas mit Metall. Fotos Š. Ungerman, D. Staššiková-Štukovská.

formovania bol olivovitý – hladký korálik zhotovený natáčaním skleneného vlákna na kovovú trubičku alebo ihlu, v prípade pravidelných tvarov možno predpokladať použitie formy (obr. 1: 1, 2; 2: 1, 2). Olivovitý pozdĺžne členený korálik je sformovaný natáčaním skleneného vlákna na kovovú trubičku alebo ihlu a následným formovaním pozdĺžnych rebier s použitím nástroja (obr. 1: 3, 4; 2: 4–9). Podľa nepravidelných tvarov olivovitých korálikov s pozdĺžnymi rebami, ktoré majú najsilnejšiu časť pri jednom konci koráliku (obr. 1: 4; 2: 4–6), sa dá usudzovať, že v tomto prípade sa pri navíjaní nepoužila forma. Z toho vyplýva, že takýto korálik s rebami nemusel byť zhotovený ako variant olivovitého hladkého koráliku, ale ako samostatný typ s vlastným postupom formovania. Môže ísť o náhodu, inventúru jedného majstra ale takisto i o dôležitý moment, ktorému sa pri zisťovaní pôvodu dosiaľ nevenovala primeraná pozornosť. V každom prípade zohľadnenie uvedených rozdielov triedi skupinu olivovitých korálikov okrem hladkej a rebrovanej podoby ešte na typy s použitím formy a bez použitia formy (z nepublikovaných zistení D. Staššikovej-Štukovskej).

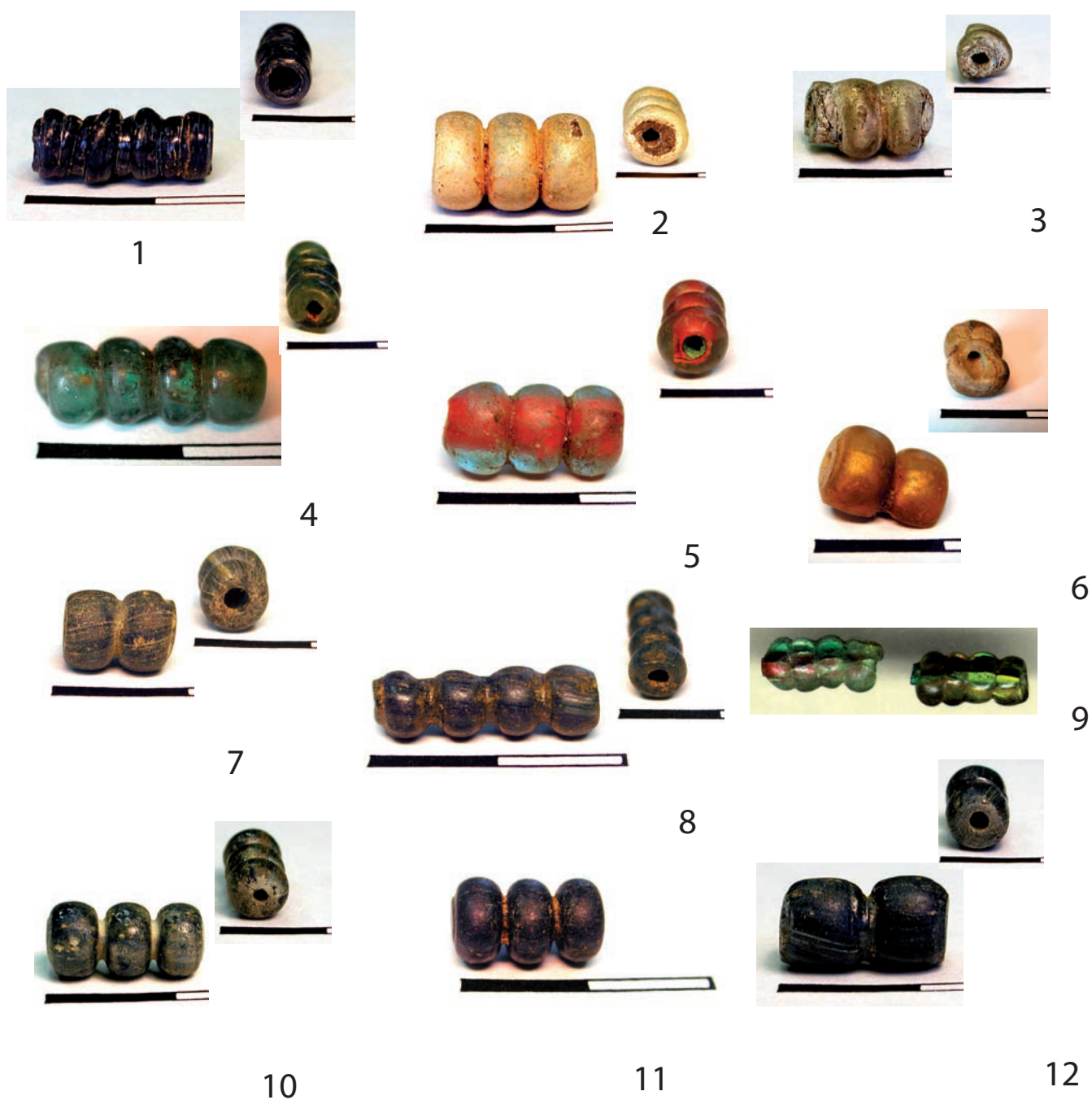
Nálezky oboch typov olivovitých korálikov z Dolných Věstoníc sú obvykle priehľadné, zelené alebo modré (teda jednofarebné), pri tmavších odtieňoch priesvitné. Sklo je dobre utavené s mnohými vzduchovými bublinkami, ktoré môžu svedčiť o menej dokonalom čerení skla, ako i súvisieť (možno pravdepodobnejšie) s nedokonalou technikou formovania, kedy bublinky vznikali pri navíjaní na trubičku. Z hľadiska veľkosti sú olivovité pozdĺžne členené koráliky pomerne dlhé, priemerná dĺžka sa pohybuje okolo 19 mm, nie sú výnimočné ani exempláre dlhé viac ako 28 mm. Hladké olivovité koráliky sú v priemere o niečo kratšie, dĺžka okolo 12 mm je bežnejšia, nevyskytujú sa exempláre dlhé nad 20 mm. Táto skutočnosť by umožňovala triediť koráliky podľa veľkosti. Ak si však uvedomíme, že v prípade použitia formy bola veľkosť koráliku determinovaná vopred, pri voľnom formovaní mohla záležať na momentálnom stave skloviny, ktorú mal výrobca k dispozícii, tak by nám detailnejšie kritéria okrem presnejšieho pohľadu na štatistiku veľkosti pravdepodobne nič ďalšie nepovedali.

V súvislosti s nálezmi v Dolných Věstoniciach je potrebné upozorniť na spozorované nuansy spojené s technológiou farbenia. Ako sme spomenuli, koráliky sú väčšinou jednofarebné, ale v niektorých prípadoch sa v skle, napríklad zelenom, objavujú modré šmuhy, prípadne je časť koráliku modrá a časť zelená (obr. 2: 6, 7). Táto skutočnosť môže svedčiť o neznalosti tepelných podmienok pre farbenie vytápaného skla, inými slovami o nekvalitnom sklárskom prostredí, alebo menej pravdepodobne o experimentovaní majstrov so slabšími empirickými poznatkami o výrobe skla. Väčšina olivovitých hladkých a všetky olivovité pozdĺžne členené koráliky boli jednofarebné s výnimkou spomínaných modro – zelených šlirovitých (nehomogénnych) skiel z menej kvalitnej výroby. Pri tvaroch olivovitých hladkých sa zriedkavo vyskytli i zámerne nanášané inofarebné sklá, napríklad korálik 1246_943 z hrobu 613/56 bol na zelenom skle ozdobený (jednou) pritavenou modrou škvrou. V súvislosti s prípadnou viacfarebnosťou olivovitých hladkých korálikov treba spomenúť tiež tmavý nepriehľadný povlak, ktorý pokrýval celé alebo časť tela niektorých typov korálikov hladkých olivovitých i členených, ktorý mohol súvisieť so zámerom výrobcov, ale rovnako nemožno úplne vylúčiť menej pravdepodobné postdepozíčné nálepy.

Z uvedených pozorovaní možno zosumarizovať, že na pohrebisku v Dolných Věstoniciach možno z pohľadu kvality techniky formovania identifikovať koráliky svedčiace o kvalitnom sklárskom prostredí (obr. 1: 1, 2) a druhú skupinu, ktorá je produktom menej kvalitného výrobného prostredia, respektíve menej zručných sklárov (obr. 2: 4–9). Rovnaké konštatovanie sa týka i skla. Obecne sa tá druhá alternatíva týka viac olivovitých pozdĺžne členených korálikov. Detailnejšie špecifikovanie uvedených pozorovaní nie je predmetom tohto príspevku.

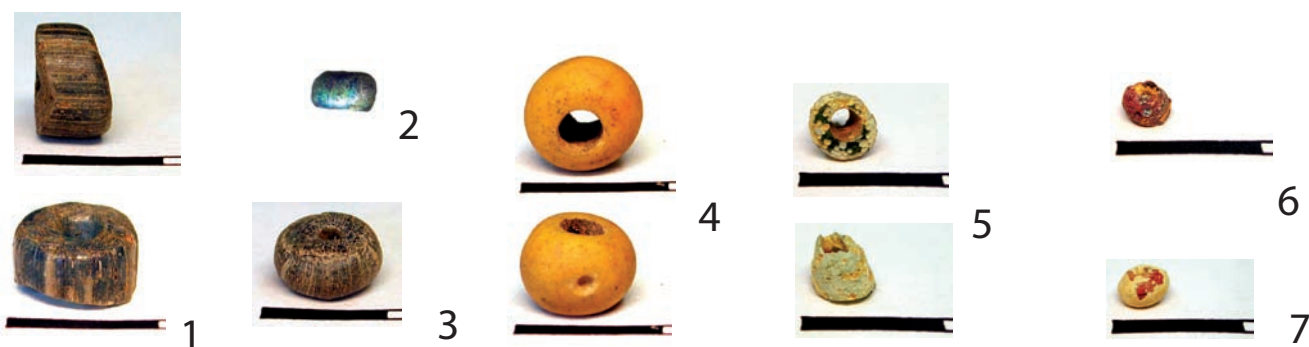
Sumárne sa olivovité pozdĺžne členené koráliky na pohrebisku v Dolných Věstoniciach zistili v 55 hroboch (cca 50 % hrobov s korálikmi) v počte 118 ks a v 41 hroboch (cca 40 %) bolo 110 ks olivovitých hladkých korálikov. Spolu 76 hrobov (cca 70 % hrobov s korálikmi) obsahovalo jeden alebo druhý, prípadne oba typy týchto korálikov, teda len 32 hrobov neobsahovalo nález olivovitého alebo olivovitého pozdĺžne členeného koráliku. Oba typy spolu sa našli v počte 227 ks, čo je z celkového súboru nálezov 561 sklenených korálikov nájdených na pohrebisku v Dolných Věstoniciach skoro 41 %. Často sa oba typy vyskytovali v jednom hrobe, čo sa zistilo v 17 prípadoch. Obsahovalo ich 90 % náhrdelníkov (teda celkov, kde koráliky spolu dosahovali dĺžku 11,5 cm a viac). Takéto výrazné zastúpenie nálezov olivovitých hladkých a pozdĺžne členených korálikov na pohrebiskách s veľkomoravským horizontom na Slovensku a Morave nie je známe.

V tejto súvislosti je potrebné upozorniť aj na nálezy sklenených gombíkov, ktoré sa na pohrebisku našli v takom vysokom počte. Tieto predmety sú zhotovené analogickou technikou ako olivovité koráliky, teda navíjaním skleneného vlákna na kovovú tyčinku, ktorú predstavuje očko gombíka. Sklo gombíkov je makroskopicky identické so sklom olivovitých korálikov. Táto skutočnosť je dôležitá z dôvodu nie príliš vzdialeného nálezu sklárskej pece v Bratislave – Devínskej Kobyle, kde sa našli artefakty dokladajúce výrobu sklenených gombíkov, pravdepodobne i korálikov a skla identického zloženia, ako je sklo niektorých olivovitých korálikov v Dolných Věstoniciach (porovnaj *Farkaš – Turčan 1998; Turčan 2001*, obr. 1; *Šibíková a kol. 2004*). Táto skutočnosť podporuje a upresňuje dávnejšie vyslovenú hypotézu o možnej výrobe olivovitých, pozdĺžne členených korálikov niekde na Morave (napr. *Hrubý 1955, 257*). Na druhej strane o výrobe týchto typov v Čechách sa uvažuje v súvislosti s prevládajúcimi nálezmi olivovitých korálikov v pokročilom 9. a v 10. storočí z územia Čiech (*Černá a kol. 2005, 347*). V súvislosti s nálezmi zo Slovenska považujem za dôležité upozorniť na absenciu nálezov olivovitých pozdĺžne členených korálikov v hroboch s veľkomoravskými nálezmi na jednej strane a na relatívne početnejšie nálezy olivovitých hladkých korálikov v hroboch avarského kaganátu (napr. *Záhorská Bystřica*, hrob 94) a predveľkomoravských (Borovce, hrob 44, 53 a 55) ako i ďalších lokalít z 9. storočia, ktoré sa nachádzali takpovediac v blízkosti hraníc s avarským kaganátom, (napríklad *Nitra – Lupka*, hrob 73 a 82; srov. *Chropovský 1962, 192, 194; Pobedim*, hrob 59; srov. *Vendtová 1969, 185; Veľký Grob*, hrob 50; srov. *Chropovský 1957, 179*). Analogičnosť techniky formovania olivovitých hladkých korálikov a korálikov v tvare melónového zrnka na lokalitách z obdobia avarského kaganátu si už dávnejšie správne všimol V. Hrubý (1955, 257). Nálezová situácia spolu s detailmi techniky tvarovania túto hypotézu podporujú minimálne ako perspektívu výskumu, ktorý by overil

Obr. 3: Dolní Věstonice, korálky priečne členené, výber: 1 – korálik zhotovený natáčaním skleneného vlákna z hrobu 140/46; 2 – korálky zhotovené natáčaním skleneného vlákna na sklenú trubičku s fóliou z kovu technikou prejímania skiel z hrobu 140/46, 3 hrob 579/56; 4 – korálik zhotovený natáčaním skleneného vlákna a následným zlepením jednotlivých segmentov, hrob 321/48; 5 – korálik zhotovený natáčaním skleneného vlákna, formovaním a sfarbením možno kontaktom s kovovou fóliou, hrob 321/48; 6 – korálik zhotovený prejímaním skiel rovnakej kvality a zatavenou kovovou fóliou, hrob 321/48; 7 – korálik zhotovený ťahaním skleneného vlákna a formovaním nástrojom, hrob 263/47; 12 – hrob 579/56; 8 – hrob 308/48; 9 – korálky zhotovené natáčaním skleneného vlákna na trubičku a formovaním nástrojom, hrob 563/55; 10 – korálky zhotovené ťahaním skleneného vlákna a formovaním pravdepodobne formou, hrob 579/56; 11 – hrob 123/46, 12 – hrob 579/56. Foto Š. Ungerman.

Abb. 3: Dolní Věstonice, mehrfach gefaltete Perlen, Auswahl: 1 – durch Aufwickeln des Glasfadens hergestellte Perle aus Grab 140/46; 2 – durch Aufwickeln des Glasfadens auf ein Glasröhrchen mit Metallfolie durch Glasüberfangtechnik hergestellte Perlen aus Grab 140/46, 3 Grab 579/56; 4 – durch Aufwickeln des Glasfadens und anschließendem Zusammenkleben der einzelnen Segmente hergestellte Perle, Grab 321/48; 5 – durch Aufwickeln des Glasfadens, Formung und Färbung möglicherweise durch Kontakt mit einer Metallfolie hergestellte Perle, Grab 321/48; 6 – durch Überfangen von Glas gleicher Qualität und eingeschmolzener Metallfolie hergestellte Perle, Grab 321/48; 7 – durch Ziehen des Glasfadens hergestellte und mit einem Werkzeug geformte Perle, Grab 263/47; 12 – Grab 579/56; 8 – Grab 308/48; 9 – durch Aufwickeln des Glasfadens auf ein Metallröhrchen hergestellte und mit einem Werkzeug geformte Perlen, Grab 563/55; 10 – durch Ziehen des Glasfadens hergestellte und wahrscheinlich in einer Form geformte Perlen, Grab 579/56; 11 – Grab 123/46, 12 – Grab 579/56. Fotos Š. Ungerman.

Obr. 4 – Dolní Věstonice, koráliky jednoduché. Technika ťahania skleneného vlákna a sekania: 1 – hrob 210/46; 2 – hrob 125/54 (mierka 2:1); 3 – hrob 263/47. Technika kvapnutia skleneného vlákna do formy a prepichnutia: 4 – hrob 339/48. Technika jednoduchého zvinutia: 5, 6, 7 – hrob 192/46. Foto Š. Ungerman, D. Staššiková-Štukovská.

Abb. 4 – Dolní Věstonice, einfache Perlen. Technik des Glasfadenziehens und Schneidens: 1 – Grab 210/46; 2 – Grab 125/54 (Maße 2:1); 3 – Grab 263/47. Technik der Tropfens des Glasfadens in eine Form und Durchstoßen: 4 – Grab 339/48. Technik des einfachen Wickelns: 5, 6, 7 – Grab 192/46. Fotos Š. Ungerman, D. Staššiková-Štukovská.

otázku pôvodu olivovitých korálikov v nálezoch avarského kaganátu a predveľkomoravských horizontoch. Z tohto výskumu možno očakávať i spresnenie relatívno – chronologického datovania najstarších horizontov v Dolných Věstoniciach a v širších súvislostiach i pôvod olivovitých korálikov v 9. a 10. storočí na širšom území strednej Európy a najmä v Čechách. Nálezy z pohrebiska v Dolných Věstoniciach možno považovať v tomto výskume za jedny z najdôležitejších.

KORÁLIKY TVARU MELÓNOVÉHO JADRA

Uvedený tvar bol sformovaný technikou navíjania skleneného vlákna na kovovú trubičku alebo ihlu do kvapkovitého tvaru, bez použitia formy, a následne stlačený formou alebo plochým predmetom do charakteristického tvaru pripomínajúceho melónové zrnko (obr. 1: 12). Tento typ korálikov z hľadiska výskytu v hroboch patrí k najfrekvencovanejším typom avarského kaganátu 8. storočia (Staššiková-Štukovská 2004, 39–41). V Dolných Věstoniciach sa vyskytli po 1 ks v hrobe 579/56 a 2 ks v hrobe 284/55, kým na ostatných včasnostredovekých pohrebiskách na Morave z 9.–10. storočia sa prakticky nevyskytuje. Za zaujímavé možno považovať, že v predveľkomoravských a veľkomoravských horizontoch slovanských pohrebísk sa nevyskytli ani na pohrebiskách, ktoré ležia prakticky na hranici s avarským kaganátom, ako sú Čakajovce a Borovce. V Dolných Věstoniciach pri detailnejšom skúmaní techniky formovania olivovitých korálikov s pozdĺžnymi rebami bolo možné vyčleniť viacero nálezov, ktoré tvarom pripomínali skôr korálik melónového zrnka ako olivovitý korálik s pozdĺžnym rebrovaním. Najmä korálik 0909_81 z hrobu 284/55 je zo skla makroskopicky zhodného so sklom olivovitých korálikov, ale tento tvar je formovaný ako korálik tvaru melónového zrnka. Teda bol najskôr navinutý do kvapkovitej formy a potom stlačený. Treba však upozorniť, že koráliky tvaru melónového jadra z lokalít avarského kaganátu sú prevažne čierne a nepriehľadné na rozdiel od priehľadného skla olivovitých korálikov. Na kvalitatívne rozdiely skla avarského kaganátu a predveľkomoravského a veľkomoravského sa už v literatúre upozorňuje (Staššiková-Štukovská – Plško 2006, obr. 4).

Posledne celok s typom korálikov tvaru melónového zrnka publikoval Z. Klanica, ktorý spochybnil relatívno-chronologickú preukaznosť sklenených korálikov odvolávajúc sa na celok korálikov tvaru melónového zrnka a esovitých náušnic z hrobu 356 z Prušanok 2 (Klanica 2006a, 105). Išlo by o prvý prípad kombinácie korálikov tvaru melónového zrnka s esovitými náušnicami, teda temer 100 rokov po období, kedy sa nosili (pri súčasnom datovaní výskytu esovitých náušnic). Uvedený celok nepoznám z autopsie, takže sa neviem vyjadriť k otázke technologických detailov, ktoré sú také závažné pre exaktnejšie typologické určenie. Pozornosť však vzbudzuje publikovaný opis farby korálikov (modrá a biela) (Klanica 2006b, 203), nakoľko takéto farby a v uvedenej kombinácii nie sú pre koráliky tvaru melónového zrnka z územia avarského kaganátu typické. Vyskytujú sa skôr v súvis s olivovitými korálikmi, ktoré sa v 10. storočí a spolu s esovitými náušnicami bežne vyskytujú. Za istých okolností je možné pomýliť si olivovité koráliky s korálikmi tvaru melónového zrnka, nakoľko sú vyrobené čiastočne rovnakou technikou formovania a výsledkom sú niekedy blízke tvary. Koráliky sa odlišujú tvarom prierečného rezu, ktorý je pri olivovitých hladkých korálikoch okrúhly a pri korálikoch tvaru melónového zrnka elipsoidný. Pochybnosť vzbudzuje i skutočnosť uvedená v opise nálezov o „sekundárnom uložení nálezov“ (Klanica 2006a, 105; *tyž* 2006b, 203), ktorú si možno vykladať tiež ako možné zmiešanie navzájom nesúvisiacich celkov. Na základe uvedeného celok nálezov z hrobu 356 z pohrebiska Prušanok 2 nemožno považovať za dôveryhodný ako dôkaz výskytu korálikov tvaru melónového zrnka v 10. storočí a zároveň spochybneť relatívnej preukaznosti sklenených korálikov.

PRIEČNE ČLENENÉ KORÁLIKY

Korálik priečne členený z morfológického hľadiska možno opísať ako valcovitý tvar zložený z dvoch a viac tvarovo rovnakých segmentov oddelených zúženou časťou – krčkom (obr. 1: 13; 3). Z pohľadu výskytu v hroboch s veľkomoravskými nálezmi patria k najvýraznejším. Uvedení autori, ktorí vychádzali pri klasifikácii korálikov z nálezov v Čechách, na Morave

a Slovensku, obvykle vnímajú priečne členené koráliky ako jeden typ, i keď už V. Hrubý (1955, 248–249) si všimol rozdiely v tvare jednotlivých segmentov ako dôsledku formovania nástrojom alebo formou a v klasifikácii oddelil aspoň časť korálikov navíjaných (Hrubý 1955, 250–251). Na dôležitosť rozlišovať rôzne techniky formovania korálikov pri hľadaní pôvodu a vývoja sklárstva poukázala M. Dekówna, ktorá zároveň položila základ pre rozpoznanie rôznych techník i pri korálikoch priečne členených (Dekówna 1980; 1999, 50–60). Tieto výsledky zohľadňujeme a rozvíjame.

Na pohrebisku v Dolných Věstoniciach sa priečne členené koráliky vyskytli v 27 hrobch, čo je 25 % hrobov s korálikmi. V porovnaní s celkovou nálezovou situáciou na pohrebiskách s veľkomoravskými horizontmi na Slovensku a Morave je to relatívne malé percento výskytu. Globálne možno povedať, že priečne členené a sekané jednoduché koráliky tvoria podiel v hrobch s korálikmi vo veľkomoravskom horizonte viac ako 90 %.

Priečne členené koráliky na pohrebisku v Dolných Věstoniciach sa z pohľadu techniky formovania vyskytli v siedmich rôznych typoch. Najvýraznejšie zastúpený bol typ zhotovený ťahaním skleneného vlákna a priečne členený bližšie nešpecifikovaným nástrojom bez použitia formy (obr. 3: 7, 8, 12). Tieto koráliky sa našli v jedenástich hrobch v počte 18 kusov. Prevláda modrá farba, menej žltá. Tento spôsob formovania, ako i charakteristické priesvitné (obvykle sodné) sklo dobrej kvality, sa považuje za pôvodný byzantský produkt. V skúmanom priestore je rozšírený – ako sme spomenuli – v hrobch s veľkomoravskými nálezmi.

Vyspelejšie sklárske prostredie možno predpokladať pri veľmi podobných tvaroch, a to sú priečne členené koráliky z ťahaného skleneného vlákna, ktoré boli do priečne členeného tvaru pravdepodobne doformované vo forme (obr. 3: 10, 11). V Dolných Věstoniciach sa našli v troch hrobch (123/46, 273/55, 579/56) v počte tri kusy, teda relatívne vzácné.

V ôsmich hrobch sa našlo 12 ks korálikov zhotovených prejímaním dvoch skiel rozdielnej kvality, pričom spodný tvar bol zhotovený ťahaním skleneného vlákna do tvaru rúrky a na tento tvar sa navíjalo priehľadné sklo, ktoré často pokrývalo fóliu z farebného kovu (obr. 3: 2, 3). Uvedenou technikou sú zhotovené priečne členené koráliky časté na pohrebiskách avarského kaganátu v 7.–8. storočí (napr. Staššiková-Štukovská 2004, 41), poznáme ich tiež z najstarších horizontov pohrebiska v Boroviciach. Zatiaľ sa zdá, že v druhej polovici alebo poslednej tretine 9. storočia je tento typ korálikov na veľkomoravských pohrebiskách nahradzovaný dokonalejšími typmi, v ktorých je aj spodná vrstva vyrobená z rovnako kvalitného skla ako horná, pokrývajúca fóliu (nepublikované pozorovania D. Staššikovej-Štukovskej). Výsledky výskumov metód aplikácie fólie, ako i diskusia k detailom formovania tvaru prejímaných³ priečne členených korálikov (súhrnne Dekówna 1999, 69) spolu s analýzou týchto náleзов na pohrebiskách 7.–10. storočia v naddunajskom priestore, ukazujú perspektívu rozšírenia vypovedacích možností týchto náleзов i v otázkach relatívno-chronologických. Tieto nálezy priečne členených prejímaných korálikov s fóliou z Dolných Věstoníc nie sú veľmi výrazné a za daného stavu výskumu treba počkať na výsledky vyhodnotenia v rámci väčšieho súboru z rovnakočasých pohrebísk.

3 Technika vrstvenia skla na sklo.

Iným spôsobom podobnej techniky je prejímanie skiel rovnakej kvality so zatavenou fóliou z farebného kovu a následným formovaním pomocou formy (obr. 3: 6). V Dolných Věstoniciach sa našli v dvoch hrobch (321/48 a 284/55) v počte 2 ks. Ide o špičkové výrobky sklenených korálikov svojho obdobia a mohli by byť importami. V Boroviciach sa vyskytujú s nálezmi konca 9. a začiatku 10. storočia (Staššiková-Štukovská-Plško 1997, Taf. 21, Stufe 5).

Pre lokalitu neobyčajne zaujímavá je technika navíjania skla na kovovú trubičku a následné formovanie nástrojom do priečne členeného tvaru (obr. 3: 9). Takéto koráliky sa našli v piatich hrobch (321/48, 63/54, 125/54, 563/55, 613/56) v počte 7 kusov. Všetky koráliky tohto typu boli zhotovené z priehľadného skla so zelenkavým odtieňom, ktoré je charakteristické i pre olivovité koráliky (porovnaj obr. 1 a obr. 3: 9). Podľa techniky zhotovenia, kvality skla a nepravidelného tvaru segmentov sa dá predpokladať, že ide o napodobovanie pre výrobcu cudzieho tvaru svojráznou technikou formovania. Vzhľadom na doklady výroby v neďalekej Bratislave-Devínskej Kobyle, ako i na prevažujúci typ skla na pohrebisku v Dolných Věstoniciach, sa dá predpokladať, že tieto tvary sú domáceho pôvodu a vznikajú ako napodobeniny priečne členených korálikov.

Túto interpretáciu výrazne podporuje i ďalší rozpoznaný detail v technike formovania, a to na koráliku z hrobu 321/48, ktorý bol zhotovený navíjaním a na jednej časti mal výrazné červené sfarbenie (obr. 3: 5). Podľa skúseností z výskumu iných korálikov sa dá predpokladať, že k tomuto sfarbeniu mohlo dôjsť pri kontakte horúceho skla s medenou alebo bronzovou fóliou. Pri takýchto „stretnutiach“ pozorujeme často charakteristické rubínové sfarbenie skla (obr. 2: 10), na čo sa už v literatúre upozornilo (Staššiková-Štukovská-Plško 2006, 348, obr. 8: 1–6). Nedá sa úplne vylúčiť, že tento korálik patrí do okruhu napodobovania priečne členených korálikov zdobených fóliou domácimi majstrami.

Inou rozpoznanou technikou formovania na pohrebisku v Dolných Věstoniciach sú koráliky navíjané a následne pravdepodobne zlepené tak, že tvoria dojem priečne členeného korálika (obr. 3: 4). S touto technikou sa stretne na korálikoch v okruhu avarského kaganátu, ale poznáme ich i z veľkomoravského prostredia, napríklad Borovce, hrob 79 (Staššiková-Štukovská-Plško 1997, Taf. 22: 2), nález z hrobu 209/59 z Uherského Hradišťa-Sady (vlastné zjistenie D. Staššikovej-Štukovskej; časť náhrdelníka zobrazená Galuška 1996, obr. 88: 17). Autori dosiaľ túto techniku nerozoberali, preto sa nemožno vyjadriť k jej rozšíreniu. Z doterajších výskumov sa spresňuje jej pôvod v kontexte s nálezmi avarského kaganátu. V Dolných Věstoniciach sú tieto koráliky v dvoch hrobch (140/46, 321/48) v počte dvoch kusov. Zaujímavé v kontexte nálezov z Dolných Věstoníc je použitie priehľadného skla so zelenkavým odtieňom, ktorý sa tiež používal na výrobu olivovitých korálikov. Z toho dôvodu sa možno domnievať, že ide o miestnych výrobcov.

S technikou navíjania je spojený i tvar korálika, zhotoveného navíjaním skleneného vlákna pravdepodobne vo viacerých vrstvách, ktorý pochádza z hrobu 140/46 (obr. 3: 1). V podstate ide o techniku formovania, ktorú si všimol už V. Hrubý a vo svojej klasifikácii označil tieto koráliky ako „šroubovitě žebrované“ (Hrubý 1955, 250). Typ korálika, ktorý takto označil, má v porovnaní s nálezom z Dolných Věstoníc inak formované segmenty (Hrubý 1955, tab. 85: 62), ale ide o podobnú techniku.

Priehľadné sklo a snaha napodobniť tvar priečne členených korálikov opäť umožňuje považovať tento typ koráliku z hrobu 140/46 v Dolných Věstoniciach za produkt miestnych dielní.

Koráliky rôznych techník formovania sa niekedy vyskytnú i v jednom súbore, najčastejšie sa vyskytovali spolu koráliky zhotovené navíjaním na kovovú trubičku s korálikmi zhotovenými ťahaním skleneného vlákna a formovaním nástrojom (hrob 613/56), ďalej koráliky zhotovené prejímaním dvoch vrstiev skla nerovnakej kvality s korálikmi navíjanými na trubičke (hrob 125/54), štyrikrát sa stretli v jednom súbore koráliky zhotovené ťahaním skleneného vlákna a formovaním nástrojom s korálikmi zhotovenými prejímaním dvoch skiel nerovnakej kvality a fóliou (hroby 273/55, 579/56, 308/48, 600/56). Takéto kombinácie zodpovedajú nálezom na včasnostredovekých pohrebiskách stredodunajského priestoru, podľa predbežných výsledkov výskumov sú najčastejšie v súvislosti s nálezmi avarského kaganátu a predveľkomoravských až starších veľkomoravských nálezov. Potvrďuje sa predbežné zistenie pri analýze pohrebiska v Borovciach, že koráliky z dvoch vrstiev nerovnakej kvality skla sa nevyskytujú v sprievode korálikov s fóliou z rovnakej kvality skla (*Staššiková–Plško 1997*, Taf. 21, typ I–4, Stufe 3 a typ I–5, Stufe 5). Domnievame sa, že dôvody môžu súvisieť so zmenou výroby týchto vo svojej dobe klenotnícky hodnotných sklenených korálikov alebo iným zdrojom, odkiaľ pochádzajú.

DROBNÉ A MALÉ JEDNOFAREBNÉ KORÁLIKY

Túto skupinu korálikov možno charakterizovať ako drobné (priemer a výška do 4,9 mm) alebo malé (pri dlhých dĺžka 5–9 mm, u širokých šírka 5–9 mm)⁴ jednofarebné koráliky, ktoré sú v klasifikáciách v závislosti od tvaru pomenované rôzne ako koláčikovité, bochníčkovité, kónické, kužeľovité, súdkovité, valcovité (*Krumphanzlová 1966*, 162). V. Hrubý má rozkreslené rôzne tvary, ale na ich výrobu spomína len techniku ťahania skleneného vlákna (*Hrubý 1955*, 249, tab. 85: 27–53). V období 7.–8. storočia sa spomínajú drobné koráliky, ktoré tvoria množstvo nálezy v jednotlivých hrobch (*Čilinská 1966*, 159) a označujú sa často ako „Hirsekorperlen“ (napr. *Daim 1987*, 131) podľa tvaru pripomínajúceho prosné zrnko. Tvarovo analogické koráliky a z nich niekedy vytvorené dlhé šnúry náhrdelníkov v počte často niekoľko sto kusov sú častým nálezom v hrobch 10. a 11. storočia a už dávnejšie sa o nich uvažovalo ako o domácom produkte, zhotovenom jednoduchým stočením skleneného vlákna (*Krumphanzlová 1966*, 166–167).

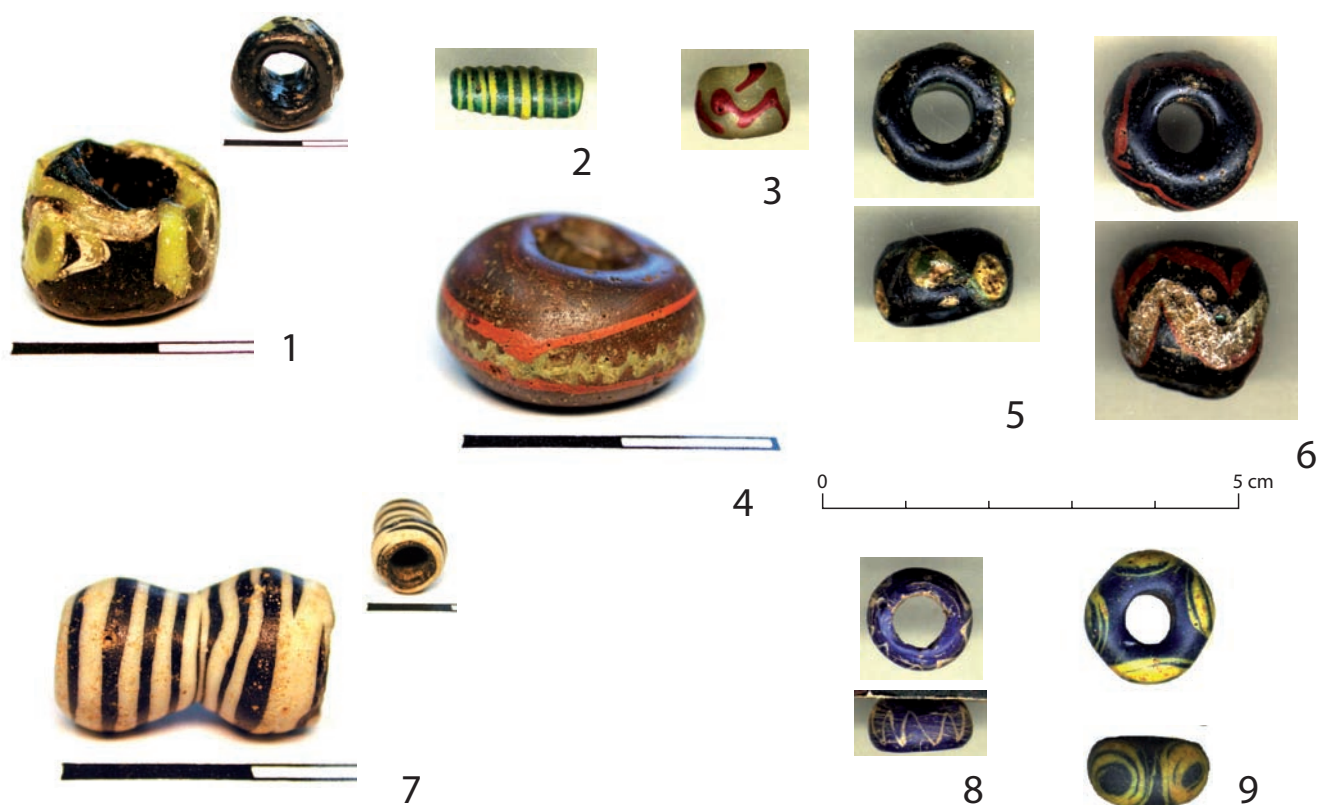
Pri drobných korálikoch jednofarebných nájdených v 23 hrobch na pohrebisku v Dolných Věstoniciach sme z pohľadu techniky formovania rozlíšili koráliky jednoduché zvinuté (obr. 4: 5–7), jednoduché kvapnuté do formy a prepichnuté (obr. 4: 4) a zhotovené z ťahaného skleneného vlákna a sekané (obr. 4: 1–3). Okrem hrobu 273/55, kde sa našli spolu koráliky kvapnuté a koráliky ťahané a sekané, sa drobné koráliky v hrobových celkoch nevyskytovali v kombinácii viacerých techník. Najviac korálikov bolo zhotovených technikou ťahania skleneného vlákna a sekania, našli sa v jedenástich hrobch v počte 45 ks. V súvislosti s týmito korálikmi treba spomenúť, že bývajú často väčšie ako 5 mm, ich rozmery sa v šírke pohybujú

od 5 po 8 mm. Z hľadiska výskytu tohto typu koráliku ich obsahuje väčšina veľkomoravských hrobch s korálikmi (predbežne nepublikované výsledky D. Staššikovej-Štukovskej). Okrem hrobu 45/46, kde na našlo 23 ks, sa v jednotlivých hrobch vyskytovali v počte od 1 po 4 ks a v hrobe 273/55 ich bolo 7 ks. V porovnaní s inými lokalitami s veľkomoravskými horizontami je to prekvapivo málo.

Ešte nečakanejšie sa javí zistenie, že koráliky zhotovené jednoduchým zvinutím sa na pohrebisku v Dolných Věstoniciach vyskytli iba v piatich hrobch (192/46, 308/48, 12/52–III, 304/55, 644/56), pričom najviac ich bolo v hrobe 644/56, a to 16 ks. Na pohrebisku v Dolných Věstoniciach sa pochovávalo v 10. i v 1. polovici 11. storočia, teda období, kedy sa v hrobch vyskytujú početné koráliky zhotovené jednoduchým zvinutím, napr. hrob 147 v Boroviciach cca 2000 ks (*Staššiková–Štukovská – Plško 1997*, Taf. 24), Čakajovce hrob 475, celkom 591 ks (*Rejholcová 1995*, tab. LXXVI: 8), v Mušove – Areáli, hrob 40 cca 76 ks (*Jelínková 1999*, tab. XXXVII: 1, 2) atď. V Dolných Věstoniciach prekvapuje malý počet týchto korálikov v hrobových celkoch, ako i počet hrobch. Môže ísť o osobitosť lokality v oblasti pohrebných zvyklostí, respektíve v dobovej typovej kombinácii korálikov náhrdelníka, ale tiež treba pripomenúť možnosť postdepozíčných strát. Tieto drobné koráliky z konca 9. a 10. storočia sú zhotovené z binárneho, vysoko olovnatého skla (*Staššiková–Štukovská–Plško 1997*; *Černá a kol. 2001*, 67–70; 2005, 342), ktoré rýchle podlieha korózii, účinkom čoho sa brilantné priehľadné sklo týchto korálikov mení na vápniťu rozsypajúcu sa hmotu, ktorú si veľa bádateľov nesprávne vysvetľuje ako „sklenú pastu“, na čo sa už poukázalo (*Staššiková–Štukovská 2002*, 47–48, obr. 1). Nemôžeme vylúčiť, že touto cestou mohlo dôjsť k stratám týchto korálikov v hrobch. Na druhej strane tiež na pohrebisku v Mušove – Areáli sa v porovnaní so slovenskými pohrebiskami 10. a 11. storočia tieto koráliky vyskytujú neporovnateľne zriedkavejšie. Táto skutočnosť by mohla svedčiť v prospech nálezovej situácie pohrebiska v Dolných Věstoniciach a zároveň ukazovať na možný rozdiel vo vývoji výstroja pochovaných so sklenými korálikmi na lokalitách na Morave a Slovensku, prípadne v Čechách. Nálezy z pohrebiska v Dolných Věstoniciach po páde Veľkej Moravy otázkou pôvodu a rozšírenia drobných korálikov z binárneho skla spresňovali, ako i vývoj kombinácií typov korálikov v náhrdelníkoch a v pohrebných zvyklostiach. Pri jednoduchých drobných korálikoch v Dolných Věstoniciach sme predbežne vylúčili možnosť výskytu „Hirsekorperlen“, teda nálezov 8. storočia. Toto určenie vychádza len z makroskopického pozorovania. I keď sa pri tomto výsledku opierame o skúsenosti získané z výskumu niekoľkých tisícov takýchto korálikov z rôznych lokalít 7.–10. storočia, treba pripomenúť, že úplne vylúčiť omyl môžu len chemické analýzy, ktoré v dostatočnej miere pre tento typ korálikov z Dolných Věstoníc nemáme spravené. Týka sa to najmä nálezových kontextov, v ktorých okrem korálikov nie sú prítomné ďalšie relatívno-chronologicky výrazné nálezy. Nemôžeme preto prítomnosť „Hirsekorperlen“ v nálezoch drobných korálikov z Dolných Věstoníc úplne vylúčiť.

V súvislostiach s témou korálikov zhotovených jednoduchým zvinutím a nálezmi v Dolných Věstoniciach je potrebné vysvetliť otázku rozdielov medzi nálezmi „Hirsekorperlen“ 7.–8. storočia a drobnými jednoduchými korálikmi konca 9. až 11. storočia. Ide o typy korálikov, ktoré nie je možné

4 Definícia šírky a dĺžky koráliku pozri Venclová 1990, pl. 1.

Obr. 5 – Dolní Věstonice, koráliky zhotovené spájaním skiel rôznej farby, výber. 1 – hrob 409/49, 2 – 542/50; 3 – 15/52; 4 – 105/46; 5 – 100/54; 6 – 119/54, 7 – hrob 263/47; 8 – hrob 484/55, 9 – hrob 502/55. Foto Š. Ungerman, D. Staššiková-Štukovská.

Abb. 5 – Dolní Věstonice, durch Zusammenlöten von Glas verschiedener Farbe hergestellte Perlen, Auswahl. 1 – Grab 409/49, 2 – 542/50; 3 – 15/52; 4 – 105/46; 5 – 100/54; 6 – 119/54, 7 – Grab 263/47; 8 – Grab 484/55, 9 – Grab 502/55. Fotos Š. Ungerman, D. Staššiková-Štukovská.

odlíšiť makroskopickým pozorovaním detailov techniky formovania, lebo táto je identická. Chemické analýzy zloženia skla korálikov, ktoré sme dosiaľ realizovali alebo sa objavujú v odbornej literatúre, potvrdzujú zistenie, že nálezy 9.–11. storočia pochádzajúce zo Slovenska, Moravy a Čiech sú zhotovené z binárneho skla (*Staššiková-Štukovská-Pliško 1997*, Tab. 2, typ II – 5, Tab. 4), kým nálezy „Hirsekornerperlen“ zo 7.–8. storočia vykazujú iné zloženie (nepublikovaný materiál autorky).

VIACFARBENÉ KORÁLIKY

Vymenovanie špecifik typologického zloženia sklenených korálikov v Dolných Věstoniciach (akokoľvek orientačné) by nebolo úplné, ak by sme nespomenuli viacfarebné koráliky, i keď nie sú časté. V obsahu pätnástich hrobov sa prevažne nachádzali jednotlivo, zriedkavo sa v rôznych hroboch vyskytnú rovnaké typy. Z hľadiska techniky formovania ide prevažne o koráliky zhotovené navíjaním skleneného vlákna alebo zvinutím, farebnosť sa dosahovala technikou millefiori alebo ovinutím inofarebnými sklenenými niťami zatavenými alebo natavenými. Niekedy sa vyskytnú vyčnievajúce farebné pupky zhotovené pritavením inofarebnej sklenej guľôčky na korpus koráliku. Z pohľadu pôvodu možno túto skupinu korálikov rozdeliť na pôvodom

z iných výrobných oblastí, ako je millefiorový korálik z hrobu 61/46 (obr. 1: 16), alebo viacfarebný z hrobu 119/54 (obr. 5: 6). Do tohto okruhu patria i veľké koráliky kónického tvaru z hrobov 284/55 a 484/55 (obr. 5: 8). K otázkam štúdia vývoja technológií a interakcii rôznych výrobných prostredí a kultúr okrem iných korálikov na pohrebisku v Dolných Věstoniciach za dôležitý možno považovať i dvojfarebný korálik z hrobu 100/54 (obr. 5: 5). Ide o valcovitý korálik zhotovený zvinutím a následnou výzdobou inofarebným vláknom zataveným do rýh a očkami. Z tohto pohľadu ide o typ relatívne bežný v nálezoch z 8., ako i 10. storočia. Neobvyklá je však použitá technológia. Tieto typy korálikov bývajú zhotovené z nepriesvitného alebo slabopriesvitného skla tmavej farby. Korálik z hrobu 100/54 je síce na povrchu tmavý, ale na poškodených miestach vidno, že ide o tmavú vrstvu, nanesenú na priehľadnú sklovinu v kvalite okenného skla so zelenkastým nádychom. Inými slovami korálik bol pôvodne zhotovený z kvalitného priehľadného skla, ktoré bolo prekryté nepriehľadnou vrstvou, zjavne aby sa podobalo vzhľadu tmavého koráliku zdobeného farebnou niťou. Možno to vysvetliť i tak, že výrobca nevedel vyrobiť tmavé sklo, zhotovoval priehľadné sklá, ale z nejakého dôvodu sa snažil vyrobiť typ koráliku z tmavého skla s niťami, a tak priehľadné sklo pokryl tmavou vrstvou, čím dostal potrebný vzhľad. V tejto

súvislosti je možné uvažovať o miestnej výrobe, ktorá vyrábala z priehľadného skla sklené gombíky, olivovité koráliky, napodobovala priečne členené koráliky a zrejme i iné typy korálikov, ako by to tiež mohol dokladať nález z hrobu 100/54. Do tohto okruhu miestnej výroby by mohli patriť i dvoj- a trojfarebné koráliky zdobené zatavenými farebnými niťami a očkami, napríklad z hrobov 15/52 (obr. 5: 3) a 105/46 (obr. 5: 4).

PREDBEŽNÉ ZÁVERY

Rámcové zhodnotenie archeologických nálezov sklenených korálikov z pohrebiska v Dolných Věstoniciach umožňuje vyslovenie niektorých predbežných záverov. Hroby s týmito nálezmi tvorili 8 % podiel na pohrebisku, čo vo včasnou stredoveku podľa našich zistení predstavuje relatívne častú nálezovú situáciu. Rozdiely medzi včasnostredovekými pohrobiskami v počte hrobov s korálikmi ako i v počte korálikov zo skla v jednotlivých hroboch všeobecne možno považovať za výsledok kultúrnych tradícií často lokálne alebo tradíciou modifikovaných. Špecifikom pohrebiska v Dolných Věstoniciach v porovnaní s inými lokalitami sa javí veľký počet hrobov (cca 50 %), kde sa archeologickým výskumom výbavy a výstroja hrobu zistili len jeden (cca 25 %), dva (cca 15 %) alebo 3 sklené koráliky (cca 17 %). Nezvýklou sa javí i sporadická prítomnosť drobných korálikov zhotovených jednoduchým stočením skleneného vlákna (obr. 4: 5–7), ktoré sú v nálezoch hrobov z 10. a 11. storočia rozšírené často v počte niekoľko sto kusov. Počty korálikov uvádzaných v dokumentácii k dolnověstonickému pohrebisku berieme ako fakt, ale je dôležité pripomenúť, že nevieme odhadnúť percento skreslenia tohto údajja voči pôvodnému počtu korálikov v náhrdelníkoch vplyvom postdepozíčných presunov a dekompozície, teda rozpadu skla. Inou možnosťou, ktorú na pohrebisku v Dolných Věstoniciach treba preveriť, je menej častá až nulová prítomnosť korálikov v niektorých častiach alebo horizontoch pohrebiska, napr. v 11. storočí z ôsmich hrobov s preukázateľne mladohradištnými nálezmi iba hrob 192/46 obsahoval i sklené koráliky. Podobnú situáciu sme zaznamenali na pohrebisku v Boroviciach a novšie i pri nálezoch z Mušova – Areálu.

Z pohľadu typologického zastúpenia sa v nálezoch z Dolných Věstoníc vyskytli prakticky všetky známejšie typy sklenených korálikov včasnou stredoveku, originalita lokality sa prejavila v počte jednotlivých typov. Početne i výskytom v náhrdelníkoch a v hroboch sú najvýraznejším typom na pohrebisku koráliky olivovité hladké a olivovité pozdĺžne členené. Zatiaľ sa zdá, že sa vyskytujú vo viacerých horizontoch s nálezmi sklenených korálikov, čo dokladá tiež dlhodobejšie prežívanie určitých kultúrnych tradícií súvisiacich s odevom a pohrebnými zvykmi. Prekvapujúci na lokalite – ako pohrebisku s výraznými veľkomoravskými nálezmi – je malý počet korálikov zhotovených ťahaním skleneného vlákna a sekaním, ako i priečne členených korálikov rôznych typov, ktoré tvoria na iných veľkomoravských lokalitách Moravy a Slovenska prevažujúci typ. Na druhej strane pri analýze techník sme zaznamenali viacero typov, ktoré sa kvalifikovali ako napodobeniny napríklad priečne členených korálikov (obr. 3: 4, 9). Táto skutočnosť spolu s objavom sklárskej pece v neďalekej polohe v Bratislave – Devínskej Kobyle podporuje dávnejšie vyslovená hypotéza o miestnej výrobe niektorých typov sklenených korálikov. Otázkou ďalšieho výskumu

je špecifikovať vzťah nálezov 8., 9. a 10. storočia z pohľadu pôvodu. Detailnejšia charakteristika techniky formovania pomáha odlišiť domáce produkty od importovaných, čo by pre Dolnú Věstonice ukazovalo relatívne malý podiel produktov z vyspelých sklárskych prostredí iného ako domáceho prostredia. Sledovanie kombinácií typov korálikov v náhrdelníkoch ukazuje perspektívu detailnejšej špecifikácie relatívno-chronologických horizontov pohrebiska v Dolných Věstoniciach.

LITERATÚRA:

- Černá, E.–Hulínský, V. – Gedeon, O., 2001: Výpověď mikroanalýz vzorků skel z raného středověku, *Archeologické rozhledy* 53, 59–89.
- Černá, E.–Tomková, K.–Hulínský, V.–Cílová, Z., 2005: Rané středověké skleněné korálky z Pražského hradu a jeho předpolí – typologická a chemická klasifikace nálezů. In: Tomková, K. (ed.), *Pohřbívaní na Pražském hradě a jeho předpolích*, díl I.1 – textová část, *Castrum Pragense* 7. Praha, 333–357.
- Čilinská, Z., 1966: *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky*. Bratislava.
- Daim, F., 1987: *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf*, NÖ, *Studien zur Archäologie der Awaren* 3/1. Wien.
- Dekówna, M., 1980: *Szkló w Europie wczesnośredniowiecznej*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Dekówna, M., 1999: *Glass Beads*. In: Zoll-Adamikowa, H. – Dekówna, M. – Nosek, E. M.: *The Early Mediaeval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River)*. Warszawa, 25–70.
- M. Dekówna, M., 2004: *Przyczynek do badań nad technologią produkcji i pochodzeniem wczesnośredniowiecznych „podłużnie żebrowanych“ paciorków szklanych z metalowym kanalikiem*. In: G. Fusek (ed.), *Zborník na počesť Dariny Bialekovej*. Nitra, 57–61.
- Farkaš, Z.–Turčan, V., 1998: *Včasnostredoveká sklárska pec v Bratislave na Devínskej Kobyle*, *Slovenská archeológia* 46, 31–54.
- Galuška, L., 1996: *Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum Říše velkomoravské*. Brno.
- Hrubý, V., 1955: *Staré Město – velkomoravské pohřebiště „Na valách“*. Praha.
- Chropovský, B., 1957: *Slovanské pohřebisko z 9. st. vo Velkom Grobe*, *Slovenská archeológia* 5, 174–235.
- Chropovský, B., 1962: *Slovanské pohřebisko v Nitře na Lupke*, *Slovenská archeológia* 10, 175–240.
- Jelínková, D., 1999: *Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově*. Katalog. Brno.
- Kalousek, F., 1971: *Břeclav – Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela*. Brno.
- Klanica, Z., 2006a: *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. Příspěvek ke chronologii časně středověké hmotné kultury ve střední Evropě*, *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 28. Brno.
- Klanica, Z., 2006b: *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl II. Katalog*, *Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno* 28. Brno.
- Krumphanzlová, Z., 1965: *Skleněné perly doby hradištní v Čechách*, *Památky Archeologické* 56, 161–188.

- Poulik, J., 1948: Staroslovanská Morava. Praha.
- Poulik, J., 1948–50: Jižní Morava – země dávných Slovanů. Brno.
- Profantová, N., 2003: Mikulčice – pohřebiště u 6. kostela: pokus o chronologické a sociální zhodnocení. In: Profantová, N. – Kavánová, B., Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 22. Brno, 7–209.
- Rejholcová, M., 1995: Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie). Katalóg. Nitra.
- Šibíková, K.–Šulcová, J.–Plško, A.–Staššíková-Štukovská, D., 2004: Zloženie historických skiel z lokalít Čakajovce a Dolní Věstonice, Chemické listy 8, roč. 98, 772–773. Ostrava
- Staššíková-Štukovská, D., 2002: Korózia skla – príklad zo včasnostredovekého obdobia (Corrosion of Glass – an Example from Early Middle-Age). In: Staššíková-Štukovská (ed.): História skla 2001 (History of Glass, Geschichte des Glasses). Informátor SAS pri SAV, Supplement 6. Nitra, 47–48.
- Staššíková-Štukovská, D., 2004: Sklené koráliky z pohrebiska v Prši II, Slovenská archeológia 52, 35–54.
- Staššíková-Štukovská, D.–Plško, A., 1997: Typologische und technologische Aspekte der Perlen aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Borovce. In: Freeden, V. von–Wieczorek, A. (Hrsg.): Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposium in Mannheim vom 11. bis 14. November 1994, Kolloquien zur vor- und Frühgeschichte, Band 1. Bonn, 259–274, Taf. 21–24.
- Staššíková-Štukovská, D.–Plško, A., 2006: „Vlasový efekt“ v skle korálikov typu melonového jadra, Ve službách archeologie VII, 342–351.
- Staššíková-Štukovská, D.–Ungermaň, Š., (v tlači): Sklené tzv. „olivovitě“ a „olivovité – viackrát pozdĺžne členené“ koráliky z pohrebiska v Dolních Věstoniciach. In: História skla 2002–2006, Informátor SAS. Nitra.
- Schwarz, K., 1984: Frühmittelalterlicher Landesausbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frankenwald und Oberpfälzer Wald, Monographien RGZM 5. Mainz.
- Stroh, A., 1954: Die Reihengräber der karolingisch-ottonischen Zeit in der Oberpfalz, Materialhefte zu Bayerischen Vorgeschichte 4. Kallmünz.
- Turčan, V., 2001: Sklenené gombíky ako súčasť odevu. In: Galuška, L.–Kouřil, P.–Měřinský, Z. (ed.): Velká Morava mezi východem a západem, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17. Brno, 407–411.
- Ungermaň, Š., 2005: Reich ausgestattete Gräber auf dem großmährischen Gräberfeld in Dolní Věstonice. In: Kouřil P., (Hrsg.): Die frühmittelalterliche Elite bei den Völkern des östlichen Mitteleuropas, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 25. Brno, 209–224.
- Ungermaň, Š., (v tlači): Amulety v dětských hrobech na raně středověkém pohřebišti v Dolních Věstonicích-Na pískách.
- Venclová, N., 1990: Prehistoric glass in Bohemia. Praha.
- Vendtová, V., 1969: Slovanské osídlenie Pobedima a okolia, Slovenská archeológia 17, 119–232.

DANICA STAŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ, Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-449 21 Nitra, nraustas@savba.sk

ŠIMON UNGERMAN, Ústav archeologie a muzeologie FF MU; Arne Nováka 1, CZ-602 00 Brno; ungerman@phil.muni.cz

ZUSAMMENFASSUNG

Glasperlen aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Dolní Věstonice

Das Gräberfeld in Dolní Věstonice-Na pískách wurde in den Jahren 1946–1959 von den Mitarbeitern des Archäologischen Instituts in Brno unter der Leitung von J. Poulik untersucht. Es wurden insgesamt 1299 frühmittelalterliche Gräber freigelegt, in denen ca. 1355 Individuen bestattet waren, weitere Gräber dort waren durch den Sandabbau zerstört worden. Das Gräberfeld ist ungefähr ab Ende 8. bis Mitte 11. Jahrhunderts belegt, wobei großmährische und nachgroßmährische Gräber völlig überwiegen. In 108 Kinder- und Frauengräbern wurden insgesamt 561 Glasperlen gefunden, die jeweils in einer Stückzahl von 1 bis 41 Exemplaren auftraten. Die Gräber mit Glasperlen repräsentieren somit ungefähr 8 % der gesamten Gräberanzahl, was im Vergleich zu anderen frühmittelalterlichen Gräberfeldern im Mitteldonauengebiet keineswegs ungewöhnlich ist (Taf. 1). Umgekehrt ist die Tatsache bis zu einem gewissen Grad spezifisch, dass in vielen Gräbern (ca. 50 %) nur 1–3 Perlen gefunden wurden, was relativ wenig ist. Dies ließe sich durch gewisse lokale Gebräuche erklären, ebenso hätte es aber auch durch den Einfluss von Postdepositionsprozessen zu einer Reduktion der Perlenanzahl gegenüber dem ursprünglichen Zustand kommen können. Auf dem Gräberfeld wurden mehrere verschiedene Typen von Glasperlen gefunden, von denen die wichtigsten in der vorgelegten Arbeit näher analysiert werden. Sie wurden aufgrund von Herstellungsverfahren, Form und Verzierung definiert und wie folgt unterteilt:

1) Olivenförmige, glatte Perlen (Abb. 2: 1–3) wurden dadurch hergestellt, dass man Glas um ein Metallröhrchen oder um eine Nadel wickelte, bei regelmäßig geformten Exemplaren wurde offenbar eine Form benutzt. Von ihnen wurden 110 Exemplare in 41 Gräbern gefunden.

2) Olivenförmige, mehrfach gefaltete Perlen (Abb. 2: 4–9) wurden auch durch Aufwickeln hergestellt, jedoch ohne Form, darüber hinaus gab es auch längsgerippte Stücke. Aus 55 Gräbern stammen 118 Exemplare. Diese beiden einander verwandten Typen machen zusammen 40 % aller Perlen der Fundstätte aus und kamen in 70 % der Gräber mit Perlen vor – im gesamten Mitteldonauengebiet wurde bisher noch in keinem Gräberfeld eine solch hohe Anzahl beider Typen beobachtet, d.h. es handelt sich dabei um eines der Spezifika des Gräberfeldes in Dolní Věstonice.

3) Melonenkernperlen (Abb. 1: 12), die in spätawarischen Gräberfeldern im Karpatenbecken zu den häufigsten und typischsten Perlen zählen, kamen nur in Grab 579/56 (1 Exemplar) und Grab 284/55 (2 Exemplare) vor. Auf anderen mährischen Gräberfeldern sind sie praktisch unbekannt.

4) Segmentierte bzw. mehrfach gegliederte Perlen (Abb. 3) kamen in 27 Gräbern vor, was gegenüber anderen zeitgenössischen Gräberfeldern relativ wenig ist. Sie lassen sich gemäß ihrem jeweiligen Herstellungsverfahren in sieben Typen unterteilen.

5) Winzige (bis 4,9 mm) und kleine (5–9 mm) Perlen stammen aus 23 Gräbern und sind demnach wiederum nur gering vertreten. Gemäß dem Herstellungsverfahren unterscheiden wir einfache gewickelte (Abb. 4: 5–7), einfache formgetropfte und durchstochene (Abb. 4: 3), und schließlich die aus gezogenem Glasfäden und geschnittene (Abb. 4: 1, 2).

6) In die ein wenig heterogene Gruppe der mehrfarbigen Perlen wurden diejenigen Exemplare zusammengefasst, die sich durch Alter und Herkunft voneinander unterscheiden und durch Millefioritechnik (sog. Mosaikaugenperlen – Abb. 1: 16) oder durch andersfarbige Glasfäden und Ösen verziert wurden, welche in den Perlenkörper eingeschmolzen (Abb. 5: 1, 4–9) oder auf ihn aufgeschmolzen (Abb. 5: 2, 3) wurden. Mit Rücksicht auf die Glasqualität und Perlenformen unterschied sich das Herstellungsverfahren heimischer Produkte wahrscheinlich von demjenigen der importierten Stücke. Als vermutetes Glas lokaler Herkunft wurde – auch im Hinblick auf den Fund des Glasofens auf Devínska Kobyla (Bratislava) – durchscheinendes Glas mit grünlicher Färbung bezeichnet, das beispielsweise für olivenförmige, glatte und mehrfach gefaltete Perlen typisch ist.